
GRAĐANSKA ŠKOLA U VIRPAZARU

Savo Lekić

At the end of the 1930s the villagers of Crmnica parish demanded the establishment of extension schools in order to enable the continuation of education for their children. Due to unfavorable material situation in that period it was not possible to send children to other places, so in 1938 the authorities initiated the establishment of the agricultural civil school in Virpazar.

This school worked for a short period of time, only two school years (1939/40 and 1940/41). However its establishment and activity as the first junior high school in this area had special significance in the history of education of Crmnica.

*Prosvjeđivanje je sve,
a neprosvjeđenost tama.*

Njegoš

Godine 1872. u Brčelima u Crmnici počela je sa radom prva četvororazredna škola. Tada se nazivala „glavna škola“, jer su sve ostale škole bile troirazredne. Do kraja tridesetih godina 20-og vijeka sve veći broj učenika na ovom području završavao je osnovnu školu. Većina svršenih učenika nije imala mogućnosti da nastavi školovanje u produžnim i srednjim školama, koje su bile otvorene u nekim mjestima Crne Gore. Na osnovu sačuvane

dokumentacije o uspjehu učenika crmničkih škola u tom periodu, može se sa sigurnošću zaključiti da je bio veći broj talentovane djece, koja su svojim znanjem na završnim godišnjim ispitima impresionirala i same školske nadzornike. Karakteristično je u tom smislu navesti mišljenje glavnog školskog nadzornika crnogorskih škola, učenog Vojvođanina, Milana Kostića, koji je 1872. godine obišao crmničke škole na završnim ispitima. U svojoj knjizi o crnogorskim školama koja je objavljena 1876. godine u Pančevu, on je, pored ostalog, istakao: „Je li glavni školski nadzornik zadao kakvo pitanje, to je namah gotovo cela škola htela i želela da odgovara. Sve se otimahu deca da ih nadzornik pita što pre, da ga ne prozovu. Svakome je to vedro čelo i bistro oko. I rukopisi behu im vrlo lepi i čitki...“¹

Krajem tridesetih godina 20-og vijeka na ovom području je sve više mještana isticalo zahtjev da se osnuju produžne škole i omogući nastavak školovanja njihove djece. Zbog nepovoljnog materijalnog položaja brojnih porodica u tom periodu nije bilo moguće slati djecu u drugu sredinu, jer je to iziskivalo velike materijalne izdatke siromašnih roditelja. Manji broj učenika sa ovog područja nastavljao je školovanje u Nižoj gimnaziji u Baru, kao opšteobrazovnoj školi, koja je počela sa radom 1921. godine.

Sticajem nepovoljnih okolnosti za nastavak školovanja djece, mještani sa područja Crmnice pokrenuli su 1938. godine inicijativu za osnivanje građanske škole poljoprivrednog usmjerenja u Virpazaru. Inicijativu su prosljedili Opštini crmničkoj sa zahtjevom da zauzme stav i preduzme mjere kod nadležnih državnih i prosvjetnih organa za otvaranje škole naznačenog usmjerenja. Odbor Opštine crmničke je 25. septembra 1938. godine održao sjednicu i uvažio zahtjev mještana, sa sljedećim obrazloženjem:

„1. Da je građanska škola poljoprivrednog tipa u našoj opštini sa prosvjetnog i kulturnog gledišta vrlo potrebna;

---

¹ M. Kostić, Škole u Crnoj Gori, Pančevo 1876, str. 143, 149.

2. Da je sa praktičnog gledišta također neophodno potrebna zbog toga što svršeni učenici ove škole imaju po zakonu pravo na pristup i dalje školovanje u učiteljskoj školi, srednjoj poljoprivrednoj školi, trgovačkoj akademiji i srednjoj tehničkoj školi. Kada se zna da mnogo naše djece ide u Nižu gimnaziju u Baru i u drugim mjestima i time troše mnogo roditeljskog imetka, onda je jasno da će obrazovanja u ovoj školi biti mnogo jevtinije. Ima mnogo slučajeva da siromašnija djeca ne mogu pohađati nižu gimnaziju usljed siromaštva, te na taj način, otvaranjem ove škole, stvara se mogućnost i njima da dobiju niže obrazovanje;

3. Uopšte uzevši, javljaju se potrebe za stručno obrazovanje omladine, te na taj način omogućićemo mnogima našim mladićima da dobiju stručno obrazovanje u pomenutim stručnim školama;

4. Ako se, pak, i bude događalo da svršeni učenici ove škole usljed siromašnog stanja ili drugog razloga ne bi mogli produžiti školovanje u drugim stručnim školama, opet će se osjetiti velika dobit, jer učenici u samoj školi dobijaju stručno poljoprivredno obrazovanje, te će njihovi domovi biti vođeni stručno i tekovine nauke osjetiće se u našim zabačenim krajevima;

5. Građansku školu poljoprivrednog tipa u Virazaru mogu iskoristiti sva sela naše opštine, budući su sada, manje više, povezana dobrim kolskim putevima.“²

Odbor opštine crmničke je, uporedo sa isticanjem dobrih strana koje nudi ova škola, ukazao na teškoće u vezi obezbjeđivanja materijalnih sredstava za njen rad, s obzirom na male opštinske prihode. Procijenjeno je da bi za predviđene namjene (kirija za školsku zgradu, plata poslužitelju, nabavka učila i namještaja, kancelarijskog materijala, ogrjev, za stan upravitelja škole) trebalo obezbijediti 40.000 dinara, a ta suma se ne može realizovati bez ponovnog razreza poreza za te namjene. Dat je i prijedlog da se

---

² Arhiv Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije br. 66-1085-1413.

od mještana traže dobrovoljni prilozi za ovu školu. Kada je ovo u pitanju, treba istaći da su tadašnji državni i prosvjetni organi sve materijalne izdatke za djelatnost škola svaljivali na školske opštine i mještane. Da bi se dobilo odobrenje za osnivanje škole od strane nadležnih organa, lokalni organi su morali dati odgovarajuću garanciju. Ubrzo je uslijedio zahtjev Opštine crmničke nadležnim organima za otvaranje ove škole sljedeće sadržine:

„Moli se Kralj, Banska uprava, Prosvjetno odjeljenje i Ministarstvo prosvjete, Odjeljenje za srednju nastavu, da u Virpazaru otvore građansku školu poljoprivrednog tipa. Ako umoljene vlasti izađu u susret ovoj molbi, Opština se obavezuje da će uredno plaćati kiriju za školsku zgradu, upravitelju škole dati stan u naturi, ili plaćati kiriju u novcu, da će plaćati školskog poslužitelja, da će odmah prilikom otvaranja škole obezbijediti potreban namještaj i učila i sve što bi se pokazalo kao neophodno potrebno. Obavezuje se da će plaćati dnevnicu i putne troškove komisiji za pregled ponuđene kuće za školsku zgradu. Što se tiče obezbjeđivanja sredstava za finansiranje djelatnosti škole stavlja se u dužnost Upravi da u saglasnosti sa školskim odborom izradi plan o finansiranju škole. Zaključeno i potpisano.

Djelovođa

Branko Barjamović

Predsjednik Odbora

Petar Lekić

Članovi Odbora

1. Milo Vukmanović	9. Gajo Vukoslavčević
2. Luka Masoničić	10. Krsto Stanković
3. Petar Đuković	11. Tomo Marković
4. Milo Đ. B. Leković	12. Blažo Dabović
5. Tomo Milić	13. Ićo Ostojić
6. Milo Purlija	14. Labud Jovanović
7. Đuro Zec	15. Niko Đurović
8. Jovan Nikić	16. Marko Marović.“

Uz zahtjev za otvaranje škole Opština je dostavila spisak djece iz Crmnice koja će biti upisana u novootvorenu školu, i to: Vulićević Radovan, Đurović B. Vojislav, Đurović Andrija, Đurović Dimitrije, Đurović Radovan, Purlija Dobroslav, Purlija Rajka, Crnčević Vladimir, Crnčević Blažo, Purlija Niko, Đurović Lj. Branko, Dajković Nikola, Dajković Vojislav, Dajković Dimitrije, Đurović Bosiljka, Leković Rado, Leković J. Blažo, Leković Zarija, Leković T. Blažo, Leković Milutin, Nikač Pavle, Nikač Đ. Vido, Mijović Vukašin, Mijović Uroš, Marković Vukašin, Dabanović Milorad, Pajović Krsto, Jovanović Uroš, Lukšić Stana, Marković Ljubica, Marković Zorka, Plamenac F. Savo, Plamenac M. Novak, Leković S. Vlado, Popović Olga i Janković Bosiljka. Prijavljeni učenici bili su: iz Godinja, Brijega, Seoca, Brčela i Boljevića, svega 41 učenik/ca, što je bilo više od zahtjeva nadležnih organa.

Zahtjev Odbora Opštine crmničke sa odgovarajućom dokumentacijom prosljedio je Ministarstvu prosvjete načelnik u Banskoj upravi na Cetinju N. Bošković 31. decembra 1938. godine. Uz molbu kao argument da se udovolji zahtjevu načelnik je dao sljedeće obrazloženje: „Na prostoru između Bara, Podgorice i Cetinja nema ni jedne srednje stručne škole. Okolina Virpazara je najvećim dijelom vinogradarski kraj, a Virpazar se nalazi na samoj obali Skadarskog jezera gdje se ljudi bave ribolovom. Za stanovništvo okoline Virpazara je uistini vrlo potrebna jedna državna mješovita građanska škola poljoprivrednog pravca.“

Kraljevska banska uprava Zetske banovine na Cetinju postavila je Opštini crmničkoj sljedeće uslove za otvaranje ove škole:

- „da je otvaranje materijalno obezbijeđeno,
- da za početni razred ima najmanje 30 učenika,
- da je u mjestu obezbijeđena podesna školska zgrada,
- da ima stan za upravitelja škole.“³

---

³ Akt Banske uprave Cetinje br. 31015 od 5. oktobra 1938. godine.

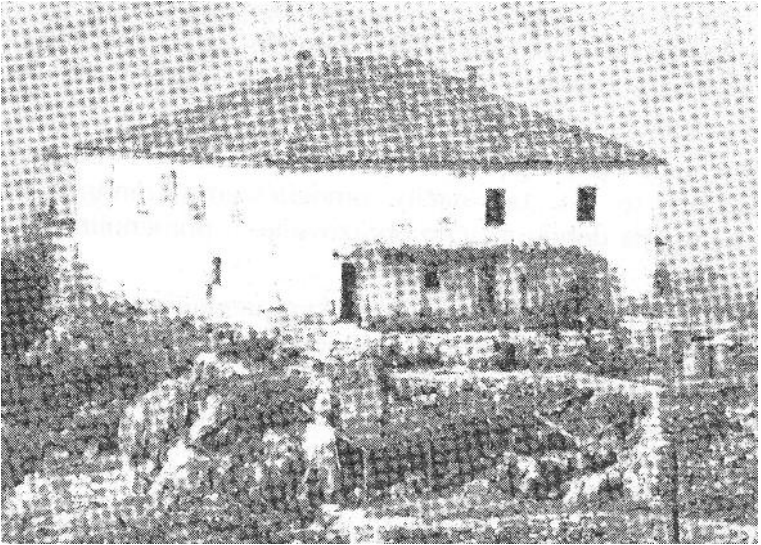
Sve ove uslove Opština je bila dužna da ispuni i o tome obavijesti nadležni organ. Opština crmnička je bila prinuđena da prihvati sve uslove, osim sredstava za finansiranje plata nastavnika, što, po propisima, nije bila njena obaveza. Sva druga sredstva za rad škole: stan upravitelja, kiriju za školsku zgradu, u kojoj bude radila škola. To će Opština obezbijediti svojim budžetom. Od tri ponuđene kuće u mjestu, namijenjene za školu, stručna komisija od tri člana, u prisustvu predsjednika Opštine Petra Lekića, odredila je kuću Raka A. Radomana i braće u naselju Braćeni kod Virpazara. Kuća se sastojala od podruma i dva odjeljenja u prizemlju i sprata sa osam soba i dva hodnika. Da bi školska zgrada bila u funkciji, komisija je naložila Opštini da izravna dvorište i izgradi sanitarne uređaje (odvojeno za mušku i žensku djecu).

Kada su nadležni prosvjetni i državni organi u predviđenom postupku utvrdili da je Opština crmnička ispunila sve uslove za otvaranje ove škole, uslijedio je dekret Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije sljedeće sadržine: „Na molbu Opštinskog odbora Opštine crmničke, a na osnovu člana 4, 10, 11, 16 i 65 Zakona o građanskim školama, u vezi člana 24/III Finansijskog zakona za 1932/33. godinu ODLUČUJEM da se sa početkom 1939/40. god otvori Mješovita građanska škola poljoprivrednog pravca u Virpazaru, s tim da se za tu školsku godinu izvrši upis učenika-ca u I razred iste škole, a da se ostali razredi postupno otvaraju narednih školskih godina. Sve izdatke oko izdržavanja ove škole, u smislu čl. 11 i 12 Zakona o građanskim školama snosiće Opština crmnička. Ministar prosvjete, potpis nečitak.“⁴

Pored ministra prosvjete dekret su potpisali zamjenik šefa

---

⁴ Dekret Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije br. 14224 od 30. jula 1939. godine, Beograd.

Zgrada Građanske škole u Virpazaru (Braćeni)

Personalnog odsjeka za građanske škole i, po naređenju ministra prosvjete, načelnik Odjeljenja za srednje škole.

Odmah po prijemu dekreta o otvaranju škole, zamjenik predsjednika Opštine crmničke Jovan Nikić 30. avgusta 1939. godine obraća se Ministarstvu prosvjete sa zahtjevom da se u što kraćem roku postavi upravitelj škole, kao i ostalo nastavno osoblje. Međutim, prošla su dva mjeseca da nadležni organi nijesu postupili po ovom zahtjevu. U novembru 1939. godine predsjednik Opštine Petar Lekić i potpredsjednik Marko Marović zahtijevaju da se umjesto postavljenog upravitelja Jagoša Đurovića, koji se nije javio na dužnost postavi Radosav Đurović, nastavnik građanske škole u Žabljaku, ili Dušan Marković, nastavnik građanske škole u Budvi. U zaključku ovog zahtjeva ističu: „Na kraju uvjeravamo Ministarstvo da je nada na rad gospodina Đurovića apsolutno propala, te ako se Ministarstvo oglušilo o ovom apelu, naša se škola smatra

propalom, a moralnu odgovornost snosi to Ministarstvo, odnosno odgovorni funkcioner.“

Upornim zalaganjem predstavnika Opštine crmničke prebrođene su početne teškoće i sa zakašnjenjem od dva mjeseca počela je sa radom građanska škola u Virpazaru. Zvanični naziv škole bio je Državna mješovita građanska škola u Virpazaru. Na dužnost upravitelja škole postavljen je Jagoš Đurović, nastavnik srpskohrvatskog jezika sa završenom VPŠ, koji se odazvao ponovnom pozivu da dođe na dužnost. Pored njega nastavu su izvodili: Nemanja Golović, nast. suplent, Mihailo Malahov, učitelj-dnevničar i Mihailo Gazivoda, sveštenik. Školske 1939/40. godine, kada je škola otvorena, postojao je početni razred sa jednim odjeljenjem. Naredne, školske 1940/41. godine postojalo je po jedno odjeljenje I i II razreda. Prema zvaničnoj statistici br. 293 od 24. septembra 1940. god, koju je potpisao v. d. direktora škole Mihailo Malahov, u I razred su bila upisana 33 učenika, od čega 19 učenica, a u II razredu 41 učenik, od čega 4 učenice, ili ukupno u oba razreda 74 učenika/ce. Pisac ovih redova upisao se u ovu školu septembra 1940. godine kao desetogodišnjak i završio prvi razred, pješačeći dnevno od sela Komarna do Braćeni, gdje se nalazila škola, oko 20 km. Iz sela Komarna nastavu su pohađali: Ilija Vujović, Petar Vujović, Božo Vujović, Gavro Vujović i Branko Perović.

Prema tadašnjem nastavnom planu i programu u školi je izvođena nastava iz sljedećih predmeta: srpskohrvatskog jezika, njemačkog jezika, istorije, zemljopisa, botanike, zoologije, fizike, aritmetike, geometrije, lijepog pisanja, vjeronauke, fizičkog vaspitanja, pismenih vježbi i ručnog rada. Iz pregleda zastupljenih nastavnih predmeta ne vidi se da je bila predviđena poljoprivredna grupa, iako je bilo nagoviješteno da će ova škola biti poljoprivrednog usmjerenja.

U dijelu školske dokumentacije sačuvan je obrazac o podjeli predmeta na nastavnike, štampan na oba pisma (ćirilicom i latinicom) od 16. septembra 1940. god. Jagoš Đurović, čija je glavna struka bio srpskohrvatski jezik, prema napomeni koja je data na obrascu podjele predmeta, tada je bio na vojnoj vježbi, pa je nastavu srpskohrvatskog jezika preuzeo Mihailo Malahov, koji je bio stručan za trgovačke predmete i matematiku. On je izvodio i aritmetiku, geometriju i lijepo pisanje. Nemanja Golović, nastavnik istorije i geografije, izvodio je nastavu istorije, geografije, botanike, zoologije, njemačkog jezika, fizike, pismene vježbe i ručni rad. Mihailo Gazivoda izvodio je nastavu vjeronauke u I i II razredu po 2 časa sedmično. Jedno vrijeme nastavu vjeronauke u ovoj školi izvodio je pop Milo Plamenac iz Boljevića, a nastavu njemačkog jezika učitelj Nikola Vukosavović iz Sotonića. Iz ovog pregleda može se ustanoviti da je jedan broj predmeta bio nestručno zastupljen. Kako nije u potpunosti sačuvana školska dokumentacija ove škole, to nedostaju potpuniji podaci o uspjehu učenika i ostalim školskim aktivnostima. U dokumentaciji Prosvjetnog odjeljenja Kraljevske banske uprave na Cetinju nalazi se platni spisak ove škole za oktobar 1940. godine, na kojem se nalazi samo nastavnik Nemanja Golović, čija je plata za taj mjesec iznosila 1.183,62 dinara.

Kada je prije otvaranja ove škole u javnosti bilo riječi o njenom profilu, karakteristično je napomenuti da je dr Đoko Pejović u svojoj knjizi „Prosvjetni i kulturni rad u Crnoj Gori od 1918-1941. godine“ naveo da je „Prosvjetni glasnik“ za 1937. godinu objavio vijest o osnivanju zanatsko-trgovinske škole na Virpazaru i u Budvi. Međutim, ne postoje provjereni podaci da se u to vrijeme razmišljalo o tom tipu škole, već o isključivo građanskoj školi poljoprivrednog usmjerenja. Iako je zvaničnim

aktima nadležnih organa bilo predviđeno poljoprivredno usmjerenje, ona je ustvari bila opšteobrazovnog profila.

Ova škola je radila kratko vrijeme, samo dvije školske godine (1939/40, i 1940/41) godine, i prestala je sa radom polovinom 1941, godine nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije i početka Drugog svjetskog rata. Njeno osnivanje i djelatnost kao prve niže srednje škole na ovom području, bilo je od osobitog značaja u istoriji školstva Crmnice.

Izvori:

- Dokumentacija Opštine crmničke,
- Dokumentacija Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije i Banske uprave na Cetinju,
- S. Lekić, Škole u Crmnici 1832-2002, Bar 2002, str. 136-139.
- Sačuvana dokumentacija građanske škole Virpazar.